

दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा भिन्नता

शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत शोधपत्र

शोधकर्ता

बिष्णु राई

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०००८/०६६

त्रि.वि.दर्ता नं. : ३०६१-८९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा भिन्नता

शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत शोधपत्र

शोधकर्ता

बिष्णु राई

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०००८/०६६

त्रि.वि.दर्ता नं. : ३०६१-८९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, काठमाण्डौको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्र श्री बिष्णु राईले मेरो निर्देशनमा रहि “दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा भिन्नता” शिर्षकको शोधपत्र तयार पार्नुभएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखनप्रति म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : १६ अप्रिल २०१३

.....

शोध निर्देशक
किरणराम रञ्जितकार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, काठमाण्डौको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयका छात्र श्री विष्णु राईले “दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिमा भिन्नता” शिर्षकमा तयार पार्नुभएको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका निमित्त पेश गर्नुभएकोमा यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

प्रा. स्वयम प्रकाश जवरा
(विभागीय प्रमुख)

.....

प्रा. कुल नरसिंह श्रेष्ठ
(बाह्य परिक्षक)

.....

उप प्रा. किरणराम रञ्जितकार
(शोध निर्देशक)

.....

मिति : २३ अप्रिल २०१३

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत “दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिमा भिन्नता” शीर्षकको शोधपत्रको प्रस्तावना लेखन कार्यदेखि प्रतिवेदन लेखन कार्यसम्म आफ्नो अमूल्य सहयोग, सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशनका साथै हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु उपप्रा. श्री किरणराम रञ्जितकारज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यसैगरी खोज, अनुसन्धानमा प्रेरणा जगाउने तथा यस अनुसन्धान गर्न अवसर प्रदान गर्नुहुने शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.स्वयमप्रकाश ज.ब.रा. ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै मलाई स्नातकोत्तर तहमा अध्यापन गरी प्रस्तुत अनुसन्धान गर्न सक्षम बनाउनुहुने गुरुज्यूहरुप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराउनुहुने सम्बन्धित क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख, प्राध्यापक, कर्मचारी एवम् विद्यार्थीहरुप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै प्रस्तुत अध्ययन/अनुसन्धान सञ्चालनको क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव एवं सहयोग प्रदान गर्नुहुने साथीभाइ एवम् ईष्टमित्रमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा शोधपत्रलाई शुद्ध टाइप गर्ने एवम् फोटोकपी तथा बाइन्डिङ्ग गरी आवश्यक सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्री तारा अधिकारी र पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको सम्पूर्ण परिवारलाई हार्दिक धन्यवाद एवम् कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

चैत्र, २०६९

बिष्णु राई

शोधसार

पूर्वको पशुपति भनेर चिनिएको खोटाङ्ग जिल्लाको हलेसी महादेवस्थानको छिमेकी गा.वि.स. दुर्छिम गा.वि.स. खोटाङ्ग जिल्लाको ऐतिहासिक, राजनीतिक तथा साहित्यिक ठाउँ पनि हो । यस गा.वि.स.मा दलित अन्तर्गत कामी, दमाई र सार्की जातिको बसोबास रहेको छ भने गैरदलितमा राई जातिको बाहुल्यता रहेको छ भने क्षेत्री जाति जनसंख्याको हिसाबले दोस्रो स्थानमा देखिन्छ । यस गा.वि.स.को तीनवटा विद्यालयहरु नमुनाको रूपमा छनोट गरी यो अनुसन्धान पूरा गरिएको छ । छनोटमा परेका विद्यालयहरुको प्रा.वि. तथा कक्षा ५ मा अध्ययनरत शैक्षिक वर्ष २०६६ को वार्षिक परीक्षाको लब्धाङ्क नतिजा हेर्दा दलितको भन्दा गैरदलित विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धी बढी देखिएकोले यी दुई वर्गका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धीमा भिन्नता देखाउनु र त्यस्तो भिन्नता ल्याउने कारणहरु पत्ता लगाउन यो अनुसन्धान पूरा गरिएको छ । यी उद्देश्यहरु पूरा गर्न छनोटमा परेका विद्यालयहरुमा प्रा.वि. तहको कक्षा ५ मा अध्ययनरत शैक्षिक सत्र २०६७ र २०६८ का दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरुको अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयहरुको शैक्षिक उपलब्धी र विद्यालय उपस्थितिको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको साथै उपलब्धीमा प्रभाव पार्ने विद्यार्थीको पारिवारिक तथा शैक्षिक वातावरण सामाजिक वातावरण तथा व्यक्तिगत कारणहरुको पनि विश्लेषण यो अध्ययनमा गरिएको छ ।

विषयसूची

	पृ.सं.
सिफारिस पत्र	I
स्वीकृति-पत्र	II
कृतज्ञता-ज्ञापन	III
शोधसार	IV
विषयसूची	V
तालिका सूची	VII
परिच्छेद एक: परिचय	१-४
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनका उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको औचित्य	४
१.५ अध्ययनको परिसिमा	४
परिच्छेद-दुई: पूर्व अध्ययनकार्यको समिक्षा	५-६
परिच्छेद-तीन: अध्ययन विधि	७-१०
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	७
३.२ नमुना छनोट	७
३.३ साधनहरुको निर्माण	९
३.३.१ विद्यार्थी विवरण फाराम	९
३.३.२ खुल्ला प्रश्नावली	९
३.३.३ असंरचित अन्तर्वार्ता फाराम	९
३.३.४ कक्षा अवलोकन	१०
३.४ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	१०
३.५ तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया	१०

परिच्छेद चारः तथ्यांकहरूको विश्लेषण र व्याख्या	११-२०
४.१ दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको औसत उपलब्धी	११
४.२ दलित तथा गैरदलित विद्यार्थीको वार्षिक औषत उपस्थिति २०६७ र २०६८	
४.३ दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको पारिवारिक अवस्था	१३
४.३.१ पेशागत अवस्था	१५
४.३.२ परिवारको आकार	१६
४.३.३ घरको बनावट	१७
४.३.४ घरमा उपलब्ध सुविधा	१७
४.३.५ शैक्षिक स्तर	१८
४.३.६ घरमा पढाउने समय विवरण	१९
४.४ दलित तथा गैरदलित विद्यार्थीहरूको शैक्षिक वातावरण	१९
४.५ व्यक्तिगत कारणहरू	१९
परिच्छेद पाँचः प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव	२१-२६
५.१ प्राप्ति	२१
५.२ निष्कर्ष	२४
५.३ सुझावहरू	२५
सन्दर्भसूची	२७-२८
अनुसूची	२९-३६
अनुसूची १ : विद्यार्थीहरूको उपस्थिति अभिलेख संकलन फाराम	२९
अनुसूची-२ : दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धी शैक्षिक सत्र २०६७ र २०६८	३०
अनुसूची ३ : दलित विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली	३१
अनुसूची ४ : दलित र गैर दलित अभिभावकका लागि अन्तर्वार्ता फाराम	३३
अनुसूची ५ : दलित र गैर दलित अभिभावकका लागि अन्तर्वार्ता	३४
अनुसूची ६ : शिक्षक र प्रधानाध्यापकका लागि प्रश्नावली	३६

तालिका सूची

तालिका नं. ४.१ :	अध्ययन क्षेत्रका दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धी शैक्षिक वर्ष २०६७	११
तालिका नं. ४.२ :	अध्ययन क्षेत्रका दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धी शैक्षिक वर्ष २०६८	१२
तालिका नं. ४.३ :	दलित तथा गैरदलित विद्यार्थीको वार्षिक औषत उपस्थिति २०६७	१३
तालिका नं. ४.४ :	दलित तथा गैरदलित विद्यार्थीको वार्षिक औषत उपस्थिति २०६८	१४
तालिका नं. ४.५ :	पेशागत अवस्था	१६
तालिका नं. ४.६ :	परिवारको आकार	१६
तालिका नं. ४.७ :	घरको बनावट	१७
तालिका नं. ४.८ :	घरमा उपलब्ध सुविधा	१८
तालिका नं. ४.९ :	शैक्षिक स्तर	१८
तालिका नं. ४.१० :	घरमा पढाउने समय विवरण	१९